

REFLEXE ALE INDUSTRIALIZĂRII ȘI URBANIZĂRII ÎN FOLCLORUL CONTEMPORAN

ION SANDA

Gorjul, străveche vatră a spiritualității românești, ocupă un loc distinct în peisajul creației artistice populare. De la stilpii frumos încrustați pe porțile sau casele oamenilor pînă la costumul bogat colorat și-n care mîini măiestre au semănat stele de borangic, de la oalele din pămîntul frămîntat cu grijă de degetele bătătorite de coasă și pînă la hora răsucită domol sau în iureșul cîntecelor de joc, gorjeanul s-a dovedit dintotdeauna, deopotrivă, sculptor și artizan, poet și artist.

În acest fel, afirmația prof. dr. Grigore Smeu, în studiul „Repere estetice în satul românesc” (Editura Albatros, p. 28): „Gorjul, nordul Moldovei și Maramureșului sînt acceptate în general ca făcînd parte din zonele cele mai reprezentative din punct de vedere al prezentei tradiționale a artei populare... ni se pare justificată, gîndindu-ne în aceeași măsură la faima acestor vetre în ceea ce privește bogăția și frumusețea folclorului muzical-coregrafic, la măiestria interpretativă a instrumentelor și soliștilor populari, la imbinarea cu adevărat măiastră a scoarțelor de opregelor, la visul încrustat în stilpii și pridvoarele caselor, la fetele care și-au țesut dorul și dragostea în minunatele alțițe și îi lucrate cu migală.

Gorjul, ca vatră folclorică de o deosebită importanță în cadrul unității naționale a constituit de mai mult timp teren fertil pentru cei care s-au ocupat de cercetarea și valorificare alui. Prin 1897 Cristea N. Tapu cutreieră plaiurile gorjene pentru a culege creații populare care aveau să fie publicate în colecția „Materialuri de folcloriu” (București,

1900), publicată de Gr. C. Tocilescu, în timp ce Ov. Densușianu, I.A. Candra și Th. Speranția, 1906, vor publica în coloanele revistei „Graiul nostru” texte culese din Tismana, Runcu, Cărpinișu, Săcelu, Bumbesti de Jii, Cernădia și alte localități. Mai târziu, nord-vestul județului (Tismana, Godinești, Câlcești, Căpreni etc.) este cercetat de T. Gîlcescu și M. Gregorian, care vor publica un prețios material folcloric.

Nume ca ale etnomuzicologilor Constantin Brăiloiu și Hari Brauner, ale sociologilor Dimitrie Gusti și Henri Stahl, ale folcloriștilor Mihai Pop, Aurelian I. Popescu, Ioan Meitoiu ș.a. sînt legate puternic de spiritualitatea județului Gorj atrași de valoarea deosebită a creației populare locale.

În condițiile sociale actuale, satele gorjenești ca de altfel toate satele țării, au fost supuse unor prefaceri de structură, unor înnoiri, ca rezultate a unor mutații funcționale adînci identificabile pe multiple căi. Aceste înnoiri, aceste reasezări se repercutează și în creația artistică populară, fapt care a determinat pe anumiți cercetători să aprecieze aceste schimbări, susținînd că ele vor duce într-un timp mai scurt sau mai lung la dispariția totală a ceea ce numim folclor.

Situația nu poate fi așa de gravă, dar nici nu trebuie privită cu ușurință.

Această situație a fost supusă unei ample și temeinice analize științifice.

Datorită noilor condiții de industrializare și urbanizare, masă uriașă de țărani și-au părăsit modul de viață și de muncă deprinsă de la strămoși, îndepărtîndu-se de datinile și obiceiurile tradiționale. Un șuvoi întreg de oameni puși în mișcare de imperativele vremii s-au îndreptat spre orașe din dorința de a-și însuși noul, dar nepregătiți pentru a părăsi total vechiul.

Din cercetările efectuate am constat că acest proces demografic de la sat la oraș se produce cu mult mai înainte, odată cu libertizarea legilor cu privire la circulația oamenilor (deci în perioada apariției României moderne), forța de muncă excedentară revărîndu-se mai întîi către București, creîndu-se astfel o tradiție foarte interesantă din

punct de vedere al modelului structurii de familie, a plecării bărbatului de acasă pe mai mulți ani. În acest caz asistăm la o redistribuire a rolurilor în familie care se reflectă și în modificarea structurii autorității în familie.

Problematica creației artistice populare în aceste condiții este mai complicată și are anumite caracteristici legate de noile fenomene de anumite stări psihoanalitice, dorul de satul natal al țăranului stabilit la oraș, nostalgia sateanului rămas la țară care asistă la abandonarea unor tradiții, la dispariția unor obiceiuri și apariția altora noi.

O imagine în care tatăl și fiul lucrează împreună pământul se vede astăzi din ce în ce mai rar pentru că tineretul atras de luminile ademenitoare ale orașului, ajutat de diferite sisteme de școlarizare a plecat din sat.

Țăranul, atît cel venit la oraș cît și cel rămas în sat, și-a dat seama că este mai bine, că viața se schimbă, progresa, că toată lumea are de câștigat din aceste schimbări, și totuși suferă că dispar vechile rînduiri și deprinderi. Această trăsătură psihică a lui este izvorită din nostalgia după vechea, idilica viață sătească și patorală, expresie a conservatorismului înăscut al țăranului.

Tradiția creației folclorice nu a secat încă. Mecanizarea agriculturii nu are menirea de a-l desprinde pe țăran de natură, dedatinile și obiceiurile tradiționale.

Săteanul mai dispune de lunile de iarnă cu serile lor lungi cînd poate să cugete asupra vieții lui, asupra tinereții, copilăriei, asupra vechilor datini care la țară se mai păstrează, în pofida marilor mutații petrecute.

Datinile, credințele, natura surprinsă în toate anotimpurile, înmormîntările, nunțile, procesiunile religioase, tîrgurile, nedeile, bilciurile, munca pămîntului etc., toate sînt teme puternice ale creației populare din cele mai vechi timpuri și pînă în prezent.

În folclorul contemporan unele obiceiuri au păstrat forme ample de desfășurare în care vechile rituri se îmbină cu acte ceremoniale, cu manifestări spectaculoase.

Obiceiurile populare în cea mai mare parte ne-au fost transmise prin tradiție. Ele au fost supuse unui continuu

proces de adaptare la noi contexte socio-culturale și această le-a asigurat trăinicia. Colectivitățile umane crează și astăzi obiceiuri noi. Obiceiul ceremoniilor și ritmurilor reflectă ca orice fapt de folclor, concepția despre lume a oamenilor, contextul socio-cultural în care trăiau. „Este deci natural — spune Mihai Pop — ca odată cu dezvoltarea societății, cu schimbarea contextului socio-cultural să se schimbe și rostul obiceiurilor”.

Schimbările de funcție au dus la schimbări de structură și la schimbarea întregului sau numai a unor momente ale obiceiurilor. În Gorj este și astăzi la țară obiceiul și chiar la orașe ca de Anul Nou să se arunce cu grâu sau cu ovăz și să se ureze belșug pentru anul care vine. Este un străvechi obicei care altădată fusese un act ritual menit probabil să provoace belșug, roade bogate, fertilitate. El apare și în ceremonialul de nuntă. Când se întorc mirii de la cununie, înainte de a intra în casă li se aruncă grâu.

Afirmația precum că arta populară, folclorul, se află într-un stadiu alert de dispariție, circulă astăzi aproape ca un truism.

Este adevărat că la sate se cîntă și se povestește tot mai puțin. Se creează tot mai puține variante noi de basme și cîntece. În schimb se ascultă tot mai multe cîntece la radio și televizor. Basmele și ele sînt transmise de aceste mijloace moderne de comunicare, sînt imprimare pe discuri etc.

Schimbările care au intervenit în structura economică și demografică a județului, ca de altfel a țării întregi, s-au repercutat și asupra situației folclorului în medii urbane. Dansul și cîntecul popular se mută de la sat la oraș mai cu seamă sub formă de piesă de concert sau spectacol decît în stare cultural-spontană.

Dar dacă pentru cîntece și dansuri opoziția sat—oraș operează din ce în ce mai mult, situația nu este aceeași pentru obiceiuri. Astăzi, cînd cîntecele și dansurile se creează tot mai puțin în mediile rurale, dar se performează tot mai mult în spectacole și concerte, devenind bunuri de consum cultural, obiceiurile dînd dovadă de o mai mare tenacitate continuă să trăiască cu rosturi și cu forme tradiționale, în unele locuri trecînd chiar printr-o etapă de înflorire deose-

bită. Alături de obiceiuri tradiționale apar obiceiuri noi care răspund noilor condiții de viață. Aș menționa printre acestea unele obiceiuri, vechi deprinderi: Nedeia de la Novaci, legată de urcatul oilor la munte, Bilciurile de la Polovragi și Stejari, Nedeia de la Stroești, o adevărată sărbătoare a olarilor, la care iauparte oameni nu numai din județ, ci și din județele învecinate.

Față de acestea, alte obiceiuri noi se situează în alte categorii. Ele sînt obiceiuri pe care le-am instaurat noi astăzi. De pildă, manifestarea de la Padeș în prima duminică a lunii iunie, manifestarea din Poiana lui Mihai, de la Scheia, „Cîntecul Văilor” (Dragotesti), „Cîntecul munților” (Lainici) ș.a.

Printre obiceiurile noi create pe bază tradițională și cu lexic folcloric tradițional se pot aminti concursul cîntecului popular românesc „Maria Lătărețu” (Tirgu-Jiu), concursul cîntecului, jocului și portului gorjenesc de la Tismana, „Luna culturii și educației socialiste în județul Gorj”, „Decada culturii gorjene”, „Alaiul obiceiurilor de iarnă”, concursul rapsozilor etc. Oricum ar fi denumite și la orice dată s-ar realiza ele, nota dominantă a acestor sărbători o constituie caracterul lor național.

Avînd deplină acoperire în transformările ce s-au produs în plan economic, social și cultural, evoluția actuală a creației folclorice gorjenești constituie un fenomen natural și prin urmare ireversibil.

Fie că este vorba de sărbătorile populare de peste an, fie că este vorba de cele ale vieții de familie, în raport de însemnătatea lor în concepția mulțimilor, sărbătorile acestea antrenează uneori într-un fel sau altul întreaga colectivitate.

Mai săracă în manifestări folclorice, claca este aceea care s-a păstrat cel mai bine deși și-a limitat substanțial formele și odată cu ele conținutul folcloric ce-l avea altădată. Cel mai adeseori se leagă de transportul materialelor necesare construcției caselor sau acareturilor. Clăcile de tors au pierdut teren.

Sezătoarea se organizează și ea din ce în ce mai rar și fără să mai producă o seamă de manifestări folclorice

foarte răspândite odinioară, cum erau jocurile de șezătoare ale fetelor și băieților, fiertul boabelor de porumb, poveștile și povestirile, hora etc.

Acolo unde se mai fac, șezătorile nu mai respectă vechile tipare, au un caracter improvizat, iar din punct de vedere folcloric se limitează de regulă la cîntecele auzite la radio și televiziune, deci la repertoriul general de cîntece.

Hora de duminică, care se organiza pînă nu demult în toate satele gorjenești a început să dispară. Tineretul părăsește viața tradițională a satului pentru o viață impersonală, cu tot mai multe trăsături orășenești. Tineretul optează pentru o formulă nouă mai adecvată aspirațiilor sale de astăzi: balul, discoteca, caiul dansant. Organizat de regulă seara și nu după-amiaza, în căminul cultural, el însemnează aproape în exclusivitate dans după formațiile muzicale aduse de la oraș sau după magnetofoane care au cam luat locul trupelor de lăutari.

Dansuri tradiționale gorjenești se trag tot mai mult din repertoriul cunoscut al noilor forme de convenire ale tineretului. Se păstrează însă în rîndul acestora conștiința valorilor artistice, ceea ce face să le interpreteze în cadrul spectacolelor organizate la căminul cultural, cu multă pasiune. Aceasta este de altfel și calea prin care dansurile gorjenești au pătruns în sfera unui larg circuit național, fiind purtate în ultimii ani de către unele echipe artistice de amatori pe diversele meridiane ale lumii.

Frumoasele costume populare gorjenești dispar și ele pe zi ce trece. Femeile țin din ce în ce mai rar. Fetele nu vor să îmbrace cum se îmbrăcau mamele lor. Ele se poartă orășenește. Cu prilejul anumitor sărbători, bătrînii scot din lăzile de zestre neîntrecutele costume schilerești sau ungurenești, dînd un colorit aparte satelor, din păcate de scurtă durată. Costumul popular gorjenesc se coase în serii pentru formațiile artistice ale caselor și căminelor culturale din județ la una dintre cele mai vestite cooperative de artizanat din țară, „Arta casnică” Tismana.

Față de obiceiurile vieții de familie, cele calendaristice sînt mai numeroase, cu toate că multe din ele s-au pierdut în cursul timpului. Unele abia mai stăruie în amintirea ge-

nerațiilor vîrstnice, altele se mai practică și azi. Cele mai multe se leagă de sărbătorile de iarnă (în special de sărbătoarea Crăciunului și Anului Nou), de calendarul agricol al primăverii, verii și toamnei. Repertoriul sărbătorilor de iarnă este ilustrat de colinde care în Gorj încep odată cu „pițării”. Spre deosebire de „ce era odată” aceste obiceiuri s-au simplificat pînă la rapida trecere a copiilor pe la porțile sătenilor, urmărindu-se mai mult aspectul material decît cel tradițional. În ziua dinaintea Crăciunului, copiii se adună în grupuri-grupuri și seara pornesc pe la casele oamenilor pentru a vesti sosirea sărbătorilor. Colindele în Gorj au un repertoriu restrîns, iar amploarea lor în comparație cu alte zone ale țării este destul de neînsemnată. De Anul Nou se mai păstrează, de pildă, colindul „plugușorului”, „Buhaiului” și al „Sorcovei”, care au un repertoriu simplu, fără a prezenta un interes deosebit.

Odată cu topirea zăpezii și cu primele munci agricole intrăm într-un nou ciclu de obiceiuri folclorice unele dintre ele tradiționale, păstrate pînă în zilele noastre iar altele noi.

Creația lirică a Gorjului constituie însă una dintre cele mai bogate ramificații ale unui izvor de apă vie, în care s-au păstrat cu sfințenie peste veacuri hărnicia și bunătatea, prietenia și robustețea unui popor.

Lăutari vestiți ca Geagu Petre Tătăroiu, Ioana Zlătaru, Ionel Mișu, Costică și Aurel Bobirci, Costică Dindiri și alții, au înviorat cu strunele viorilor lor inimile ascultătorilor purtînd cu ei comori neprețuite de cîntec popular, de doină și baladă, făcînd Gorjul vestit în toate colțurile țării. Tot pămîntul gorjenesc a fost acela care a dat spiritului românesc păsări măiestre, ca Maria Tănase, originară după tată din Slămnești, comuna Crușețu și privighetori ca Maria Lătarețu, născută în Bălcești, comuna Bengești, ale căror melodii fermecătoare au făcut ocolul pămîntului.

În noile condiții de dezvoltare a țării noastre, de dezvoltare vertiginoasă a tehnicii și științei moderne, de urbanizare a mediului rural, a influenței radioului și televiziunii coordonatele folclorice ar părea să tindă spre uniformizare, spre sărăcirea repertoriului creației populare. Ba mai mult, în rîndul unor specialiști persistă încă regretul că tineretul

au prea învață cîntecele vechi din repertoriul generațiilor vîrstnice, rezumîndu-se la a învăța doar cele transmise la radio și televiziune. În ciuda acestor afirmații trebuie să arătăm că și astăzi ca și altădată se creează cîntece noi, au loc adaptări, adăugiri și retușări potrivit noilor cerințe.

În condițiile înfloririi continue a mișcării artistice de amatori, dezvoltarea creației populare oferă posibilități vaste de realizare a unor producții artistice și interesante, unde formele tradiționale vechi se alătură celor noi. Exemple în acest sens am putea aminti cîntecele „Cerna, Tismana și Motru”, „Curge Jiețul la vale”, „Măiculiță am să-ți scriu, de „stelele de pe Jiu” etc., cîntece care au rămas imprimate pe discuri sau pe benzi magnetice în interpretarea minunată a celei care a fost Filofteia Lăcătușu sau a Mariei Apostol Polinei Manoilă, Ilenei Greculescu, Elena Popescu, ori a Laviniei Crăciunescu.

În ciuda schimbărilor profunde care au loc, îmi exprim convingerea că tradiția populară va dăinui, transformîndu-se și adaptîndu-se timpului. Cel ce dispare este elementul vechi, fapt care trebuie să nu îngrijoreze pe nimeni. Creația artistică populară va continua și se va dezvolta căpătînd noi dimensiuni pe baza unui conținut nou, reflectînd munca, realizările și viața nouă a oamenilor muncii, noile realități care vor duce pe mai departe la înflorirea vieții spirituale a poporului nostru.

Folclorul nou este o realitate artistică vie și foarte interesantă, fenomen viu, creație colectivă și anonimă care ne va reprezenta pentru generațiile viitoare. Pe umerii noștri cade întreaga răspundere de felul cum evoluează ea. „Este o datorie patriotică, cetățenească și partinică, arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, de a veghea la puritatea folclorului, de a-i feri autenticul de fals și contrafaceri”.